

ПРОСЛАВА СТОГОДИШЊИЦЕ ДАНА ОСЛОБОЂЕЊА БЕОГРАДА У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ 1906. ГОДИНЕ

АНИТА МАРКОВИЋ

САЖЕТАК:

Рад се бави улогом и значајем обележавања спомен-дана као јавне манифестације у култури сећања једне нације на примеру прославе стогодишњице дана ослобођења Београда 30. новембра 1906. године. Дан ослобођења Београда у Првом српском устанку био је један од најзначајнијих догађаја који је обележио почетак стварања српске нововековне државе. Самим тим што је био везан и за црквени празник, Дан Светога Андреја Првозваног имао је посебно место у култури сећања Кнежевине, а потом и Краљевине Србије. Чињеница да је Краљевина Србија годину у којој је требало да обележи јубилеј своје престонице отпочела Царинским ратом умногоме је одредила њен карактер. У таквим околностима годишњица не добија карактер званичне државне прославе. Сведена на форму скромнијег ефемерног спектакла уз изостанак архитектонских, уметничких и дела визуелне културе, у њеној промоцији највећи допринос дали су штампани медији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *спомен-дан, 1806. година, Београд, 1906. година, Први српски устанак, прослава, јубилеј, култура сећања, штампани медији*

ABSTRACT:

The paper deals with the role and significance of commemorating memorial days as a public event within the culture of remembrance of a nation, using the example of the celebration of the centenary of the liberation of Belgrade on 30 November 1906. The liberation of Belgrade during the First Serbian Uprising was a highly significant event in the beginnings of the creation of the modern Serbian state. The fact that it also fell on a church holiday, St. Andrew's Day, afforded it a particularly special place in the culture of remembrance of the Principality, and subsequently the Kingdom of Serbia. The fact that the Kingdom of Serbia began the year in which it was supposed to celebrate the centenary of the liberation of its capital with the outbreak of the so-called Pig War largely determined the nature of the commemorations, with the circumstances predicating that the centennial not be afforded the status of an official state celebration. Reduced to the form of a more modest ephemeral spectacle with an absence of architectural, artistic and visual cultural works, the greatest contribution to the promotion of the anniversary was made by the printed media.

KEYWORDS: *Memorial Day, 1806, Belgrade, 1906, First Serbian Uprising, celebration, anniversary, culture of remembrance, printed media*

Спомен-дан – као јавна манифестација – чини важан сегмент културе сећања једне нације.¹ Он може бити званичан државни или народни празник током којег нација прославља или се, кроз различите ритуалне радње комеморативног карактера, подсећа значајних догађаја или личности из своје прошлости.² Као национална свечаност, почива на унапред утврђеним протоколарним радњама, чија је функција да мобилишу, подстакну емоције, односно омогуће бољу комуникацију унутар заједнице, изазивањем осећаја припадности, поштовања и захвалности.³

Сходно своје значају, највећи број спомен-дана који су се од најранијег периода прослављали у европским земљама, био је посвећен војним успесима, како догађајима тако и личностима које су их обележиле. Пракса њиховог увођења као јавних националних или државних манифестација темељи се на форми античких јавних игара, организованих у спомен на војне тријумфе (*ludi triumphales*).⁴ С успоном хришћанства као религије, у циљу обезбеђивања континуираног присуства у свести заједнице, датуми обележавања почињу да се везују за неки од црквених празника.⁵ Увођењем у годишње календаре, они постају институционализовани датуми сећања, зависни од државно-политичког тренутка и, као такви, подложни променама.⁶

Установљење и прослава дана велике војне победе као спомен-дана или дана сећања било је у функцији пропагирања државних и националних интереса. Ови свечани спомени, уприличени у форму званичне јавне свечаности, били су постављени тако да континуираним евоцирањем прошлости обавезу наредне генерације на одређени облик поступања у будућности.⁷ Са друге стране, њихово везивање за црквени празник било је један од најсигурнијих начина колективног меморисања, јер се од тада конкретан догађај почињао сматрати последицом деловања свеца на чији се дан одиграо.⁸

*

Један од првих спомен-дана установљених у нововековној српској држави био је посвећен дану ослобођења Београда у Првом српском устанку 1806. године.⁹ На то указују писани извори у којима

се наводи да је на Дан Светог Андреја Првозваног 1807. године прослављена прва годишњица ослобођења Београда, уприличена као народна свечаност која је имала јасан национално-верски карактер.¹⁰

Дан ослобођења Београда у Првом српском устанку био је један од најзначајнијих догађаја који је обележио почетак стварања српске нововековне државе.¹¹ Самим тим што је био везан и за црквени празник Дан Светог Андреја Првозваног, који се обележава 30. новембра по старом, односно 13. децембра по новом календару,¹² имао је посебно место у култури сећања Кнежевине, а потом и Краљевине Србије.¹³

Током 19. века, као последица државно-политичких прилика у земљи, у првом реду промена династија, његова прослава као општеномског празника имала је двојако значење. За династију Карађорђевић он је био дан првог ослобођења Београда у српској нововековној историји, великог војног успеха који је допринео и учвршћивању Карађорђевог статуса врховног војводе, а за Обреновиће је био дан велике дипломатске победе и потврђивања легитимног владарског права.¹⁴ Такав однос према догађају из колективне прошлости показује *йроменљивост* сећања на њега па и самог значаја дана који му је био посвећен, као последице наметања политике владајуће већине.¹⁵

Након слома Првог српског устанка 1813. године, Дан ослобођења Београда 1806. године неко време био је заборављен. У сасвим другачијем контексту, он оживљава за време прве владавине кнеза Милоша Обреновића.¹⁶ На његово поновно увођење у празнични календар Кнежевине Србије, али као Дана Светог Андреја Првозваног, утицала је и чињеница да је 30. новембар / 12. децембар био и дан када су, по наређењу кнеза Милоша Обреновића, 1830. године на Ташмајдану прочитани Хатишериф и Берат.¹⁷ Овим Портиним законским актима Србија добија аутономију и постаје наследна монархија под султановим сизеренством.¹⁸ Од 1861. године, за време владавине кнеза Михаила Обреновића, Свети Андреја Првозвани није само општеномско празник установљен у част проглашења народних права 1830. године већ и дан патрона

Србије.¹⁹ Укидањем сећања на један догађај и увођењем другог који одговара актуелним приликама, овај дан поред државно-националног добио је и династички карактер.

Током владавине кнеза Александра Карађорђевића, у периоду од 1842. до 1858. године, Дан ослобођења Београда био је и једини празник којим се чувало сећање на неку од битака из Првог српског устанка. Његов куриозитет био је и то што није имао свог истакнутог јунака око којег би се конституисао мит о великој победи.²⁰

Лазар Арсенијевић Баталака, савременик и историчар Првог српског устанка, сведочи да су Срби – Дан Светог Андреја Првозваног, *дан освајања Београдске вароши за све време њиховој ташањем владања торжествено и оштенародно светковали*.²¹ Тај обичај прослављања негован је и у Кнежевини Србији. Стјепан Марјановић у рукопису *Београд и његова стварања*, написаном 1840. године, каже да Београђани овај дан (по старом календару Дан Светог Андреја), *као Дан освајања Београда посебном свечаношћу славе*.²² Генерал Јован Мишковић је забележио да је сваке године на Светог Андреју управник Војне академије слао по једног питомца из обе класе да старом борцу Узун Мирку честита овај дан, а да је он том приликом присутнима причао о догађајима везаним за *освајање Београда*.²³

Да је прослава Дана ослобођења Београда у Првом српском устанку као народног празника имала одређени континуитет, указује вест из *Српских новина* поводом обележавања његове педесетогодишњице 1856. године.²⁴ Како је наведено, празник је прослављен на најсвечанији начин. С његовом најавом започело се већ увече уочи празника и у зору на сам дан, уз пуцањ из топова и црквена звона. У преподневним часовима одржана је божја служба у Саборној цркви, којој су поред кнеза и кнегиње присуствовали високи црквени великодостојници, државни службеници, страни посланици и грађанство. За то време, испред цркве је био постројен војни одред који је пуцњем из пушака, уз топовске плотуне с Калемегдана, догађају давао свечани карактер. Литургија је била са благодарњем, на чијем

је крају митрополит посебно указао на везу празника с љубављу према отаџбини, истичући као пример бесмртног Карађорђа, чије је име тесно повезано са самим празником. После благодарења, уследио је свечани пријем, док је увече варош поводом прославе била осветљена. Како је због своје, како унутрашње тако и спољне политике, изазвао негодовање у народу па и међу онима који су га довели на власт, прославу педесетогодишњице ослобођења Београда кнез Александар је искључиво користио у династичке сврхе.

Са сменом династија 1858. Године, и повратком Обреновића, овај спомен-дан засенио је други национално-династички празник – *Цвети*, којим се обележавало сећање на почетак Другог српског устанка у Такову 1815. године, односно којим су се славиле заслуге кнеза Милоша.²⁵

Од 1879. године, када престаје обележавање Дана Светог Андреја Првозваног као званичне државне светковине, Београдска општина наставља да га прославља као празник ослобођења града 1806. Године, током којег су се држали и помени погинулима у минулим ратовима.²⁶

Како би се оживело сећање на тековине Првог српског устанка и улогу војда Карађорђа, у корист даљих политичких акција, од 1890. године Дан Светог Андреја Првозваног постаје крсна слава дома Карађорђевића.²⁷ На овај начин Свети Андреја постаје светац заштитник дома Карађорђевића, а спомен-дан који му је посвећен добија династички карактер.

Повратак династије Карађорђевић на српски престо после Мајског преврата 29. маја / 11. јуна 1903. године симболично је означио и почетак прославе стогодишњице Првог српског устанка.²⁸ То није била само прослава прошлости већ и најаву будућих дешавања, скуп својеврсних ритуала којима се *канонизују* одређени догађаји и личности, у смислу да им дају сакрални или други истакнути значај,²⁹ а све у служби промоције новог владара и династије.³⁰

У част почетка Српске револуције у престоници су 1904. и 1906. године обележена два велика јубилеја.³¹ Реч је о прославама стогодишњице од

почетка Првог српског устанка 1904. године и стогодишњице ослобођења Београда у Првом српском устанку 1906. године. Стота година од неког догађаја у динамици сећања представља важан праг, преломну тачку на којој се одлучује шта ће нестати у краткорочном, а шта ће се учврстити у дугорочном памћењу.³² У том контексту, за државу су ове прославе биле важан политички ресурс.

Стварање државног и династичког идентитета на тековинама Првог српског устанка, које је требало започети са обележавањем великих јубилеја, укључивало је и поновно успостављање дана Светог Андреја Првозваног као народног празника. Иако је Влада планирала да тај предлог упути Народној скупштини на гласање до тога није дошло.³³

За разлику од званичне државне прославе 1904. године, јубиларна прослава дана ослобођења српске престонице и једног од најзначајнијих Карађорђевих војних успеха била је сведена на скромну светковину у надлежности Београдске општине.³⁴

Према утврђеном програму, чија је реализација била поверена Одбору за прославу, она је требало да покаже да власт поштује оне који су дали свој живот за ослобођење земље и града и да јој је стало да што више унапреди Београд и задовољи неке од потреба њених грађана.³⁵

Да је обележавање овог јубилеја сведено на ниво градске светковине, види се и по одлуци скупштине Београдске општине од 17/30. новембра 1906. године, *да се на Дан Светиої Андреја Првозваног, на скроман начин ѝпрослави сѝоїодишњица ѝрвої освајања ѝрада Беоїрада*.³⁶ Тога дана планирано је да се најпре у 9 сати пре подне одржи свечана седница. По њеном свршетку одборници и председник скупштине присуствовали би помену изгинулим јунацима у Саборној цркви, а после подне у 3 сата и 30 минута и помену и преливању гробова ослободиоцима Београда код споменика на Врачару. На дан прославе у Народном позоришту била би изведена бесплатна представа за народ, док би се војсци послало 200 улазница. Како би Београђани били упознати с местима где су се 1806. године налазиле *ѝо злу ѝознаѝе* Стамбол капија, Сава ка-

пија, Варош капија и Видин капија, општина је одлучила да се њихова места видно истакну.

Стогодишњица ослобођења требало је да буде обележена и подизањем важних објеката за град, попут болнице за акутне болести са 100 постеља, зграде радничких станова, народног купатила и азила и расписивањем двају конкурса.³⁷ Први конкурс је био за писање једне културне и политичке историје Београда, за коју је награда била 5.000 динара, а други за писање социолошке расправе *О слабом најредовању Беоїрада*, за коју су биле предвиђене две награде од 2.000 и 1.000 динара.³⁸

Упркос намери да се јубилеј обележи што достојанственије, сходно свом значају, на дан стогодишњице ослобођења Београда у Првом српском устанку, 30. Новембра / 12. децембра 1906. године, Београдска општина је организовала скромну прославу *ѝихо без ѝомїе и силних ѝарада*.³⁹ Штампана је бележила да је атмосфери додатно допринело *и муѝно и кишовиѝо време ѝако да свечаностї није била свечано већ више ѝужно сећање на оне дане и људе који су своје животије дали за свој род и ослобођење Србије*.⁴⁰

Пред саму прославу, Београдска општина издала је *Проїлас* у којем је био изложен значај јубилеја, као и позив грађанима Београда да учествују.⁴¹ Тим поводом зграде државних установа и многе приватне зграде биле су украшене тробојкама и венцима. На местима где су се налазиле *Сѝамбол, Видин, Сава и Варош капија* били су постављени натписи, зеленило и заставе. На дан прославе, по наредби Министарства просвете, у свим београдским школама уместо редовне наставе одржана су свечана предавања, на којима су се ученици упознавали са историјом Београда и током борбе вођене за његово ослобођење 1806. године.⁴²

У 9 сати, у сали Београдске општине, која је тим поводом била украшена сликама и картама града из ранијег периода, као и бистама краља Петра Карађорђевића и кнеза Михаила Обреновића – одржана је свечана седница.⁴³ Њу је отворио председник Општине Коста Главинић беседом о значају ослобођења Београда 1806. године. Том приликом је подсетио да је у знак захвалности 1848. године

подигнут споменик палим ослободиоцима, као и да пет београдских улица носе имена најистакнутијих јунака из 1806. године: Карађорђа, Узун Мирка Апостоловића, Конде, Васе Чарапића и Станоја Главаша.⁴⁴ Такође је прочитана Одлука Београдске општине, као законитог представника свих Београђана, да се у *сйомен на освајање Београда од Турака и њредака који су њали за слободу Београда и Србије*, одобре кредити за подизање модерне болнице за акутне заразне болести са 60 постеља на Западном Врачару, радничких станова, зграде азила, народног купатила и расписивање два конкурса – првог за једну расправу која ће имати за предмет културно-политичку историју Београда и другог за расправу о узроцима *слабој њѡредовања Београда*.⁴⁵

Поводом Дана ослобођења Београда у Саборној цркви одржана је свечана архијерејска литургија којој су присуствовали краљ Петар Карађорђевић, престолонаследник Ђорђе, принц Александар, кнез Арсен, чланови Владе, народни посланици, одборници, чланови дипломатског кора, официри и грађани. По њеном свршетку митрополит Димитрије је одржао беседу о јунацима *освајања Београда*.⁴⁶ У поподневним часовима одржан је помен и код споменика ослободиоцима Београда поред Крагујевачког друма и *ѡоливање ѡробова ѡалих јунака*.⁴⁷ Поред споменика украшеног тробојкама и зеленилом била је постројена почасна чета VII пука са војном музиком.⁴⁸ Овом делу свечаности присуствовали су принц Ђорђе, председник Београдске општине са одборницима, чланови Владе и војске, свештенство и грађанство. Јубилеј је обележен и поменима одржаним над гробовима Васе Чарапића у манастиру Раковици и Милицава Чамције у Великом Борку.⁴⁹ Тога дана у Народном позоришту биле су изведене две представе.⁵⁰

Симболично, 30. Новембра / 13. децембра 1906. године, на Дан Светог Андреја Првозваног објављена је *Уредба о војним засѡавама*.⁵¹ Чланом 8 прописано је да се на лицу војне заставе налази лик Светог Андреја Првозваног као заштитника српске војске, а на наличју државни грб – двоглави бели орао.⁵²

Истог дана, *Полиѡика* је објавила неколико пригодних текстова, фељтон *Освојење Београда 30.*

новембра 1806, према казивању Петра Јокића, који је приредио Михаило Гавриловић, тадашњи државни архивар, и краћи чланак *Београд 1806*, док је сутрадан био објављен текст *Сѡамбол кайѡија* Милана Ђ. Милићевића.⁵³ Пред прославу стогодишњице *Мали журнал* доноси кратке извештаје о догађајима у Србији, укључујући и борбе за ослобођење Београда, који су се пре сто година објављивали у француском листу *Journal de l'Empire*, а сада *Journal des Debats*.⁵⁴ На дан прославе објављује на насловној страни текст *Из исѡорије Београда од средњеѡе века до коначноѡ ослобођења 1867. ѡодине* и песму Саве М. Радовановића *Освајање Београда ѡод Карађорђеѡ 1806. ѡодине*.

Лист *Правда*, непосредно по утврђивању програма прославе стогодишњице ослобођења Београда, објављује неколико текстова у којима посвећује пажњу питању важности прославе и начину њеног обележавања. Као лист напредњачке омладине, *Правда* је овим текстовима критиковала рад тада владајуће Самосталне радикалне странке. Како су у јавности постојала различита мишљења о прослави стогодишњице, на њеној насловној страни 21. новембра / 4. децембра 1906. године нашао се текст *Треба ли ѡрослављѡи Дан ѡрвоѡ освојења Београда?*⁵⁵ Полазећи од вица да *Београд овом ѡрославом личи на човека који се друѡи ѡуѡи оженио, ѡа за живѡѡа своје друѡе жене, слави јубилеј своје ѡрве свадбе*, писац текста подсећа да је у јавности постојало исто мишљење и око прославе стогодишњице Првог устанка 1904. године, иако се ове прославе не могу упоређивати. У намери да укаже да је прослава стогодишњице ослобођења Београда била династички мотивисана, износи чињенице којима много веће заслуге у борби за ослобођење Србије приписује династији Обреновић него Карађорђевић. Тако Први српски устанак и поред великог значаја који је имао за Србију и српски народ, аутор текста не види као почетак стварања или васкрс данашње српске државе већ као васкрс идеја о њеном остварењу. Значај Устанка под Карађорђеѡ, као првог самосталног устанка српског народа у којем се народ борио само за своје интересе, види и у *моралном јачању народа који је и ѡосле слома окусивиши сластѡ слободе ѡоно-*

во био сиреман да се поодише и крене у борбу, а сласти слободе улила је у њега жудњу да поново се дише.⁵⁶ С обзиром на исход Првог српског устанка, прослава његове стогодишњице имала је смисао као и прослава Видовдана као дана Косовске битке и великог српског пораза. *Сломом Првој српској устанка 1813. године Београд је поново под турском влашћу под којом остаје до 1867. године, када се захваљујући дипломатској активности кнеза Михаила заједно са другим градовима враћа под српску управу!*⁵⁷ Та чињеница је кључна да аутор текста види кнеза Михаила Обреновића као јединог ослободиоца, а светковину било ког другог датума његовог ослобођења као потцењивање његових заслуга. *Таква прослава би с једне стране сведочила о великој незахвалности према великом владару, какав је био кнез Михаил, а са друге о сервилној удворности данашњих Београђана и њихових предцима.*⁵⁸ На крају аутор закључује да све што би Општина требала да учини јесте да актуелном владару тај дан честита, с обзиром на важност тог датума за његову породичну историју, и да би све мимо тога, укључујући планирану прославу, било беспотребни трошак.

Како је Општина намеравала да јубилеј обележи подизањем објеката здравствене и социјалне намене, аутор истиче да не треба да чека важне датуме и подиже их као споменике. Управо код подизања ових објеката, *Правда* и изражава сумњу у способност Београдске општине да их подигне, с обзиром да од када је у рукама самосталаца подсећа на оно певачко друштво које је ударило неколико камена темељаца, али ни до данас није подигло свој дом.⁵⁹ Такође се осврће и на рад Одбора за прославу који се поводом расписивања Конкурса за писање Историје Београда за мишљење о њеној форми обраћа Станоју Станојевићу и Љуби Јовановићу игноришући Стојана Новаковића, Љубу Ковачевића, Јована Томића, као и Академију наука, чиме је Станојевића и Љ. Јовановића фаворизовао као ауторе.⁶⁰

Критички став аутор чланака према важности, значају и начину прославе стогодишњице ослобођења града био је одраз њихових странацких и политичких ставова.

*

Узимајући у обзир друштвено-политичке прилике, за време владавине династије Обреновић, када је у Србији било врло тешко водити јавну реч о успомени на Први српски устанак, прославе великих јубилеја – попут стогодишњице од његовог почетка 1904. године и стогодишњице Дана ослобођења Београда 1906. године – представљале су добре политичке ресурсе и моћна пропагандна средства у креирању колективног памћења. С обзиром на околности под којима је дошло до промена на српском престолу, оне су морале имати снажан утицај у изградњи препознатљивог визуелног идентитета нове владајуће династије Карађорђевић. То је подразумевало поновно упознавање нације с једним од најзначајнијих периода из њене историје која је дуго била потискивана. У служби националне, државне и династичке промоције, њихова поетика је условљавала да буду аутентична и историјски што веродостојнија.⁶¹

За разлику од прославе великог јубилеја 1904. године, прослава стогодишњице Дана ослобођења Београда 1906. године није имала карактер званичне државне прославе. Томе у прилог свакако је ишла чињеница да је Краљевина Србија годину у којој је требало обележити стогодишњицу ослобођења своје престонице отпочела *Царинским райом*, трговинским сукобом с Аустроугарском монархијом, као последицом напуштања аустрофилске политике и окретања Русији.⁶² У таквим околностима, организовање прославе на нивоу јубилеја града указује на то да се важност овог догађаја симболично везивала за мању територију државе, односно престоницу, и да је требало да послужи као мотивација његовог даљег развоја.

И поред тога, њен програм пратио је званичне протоколарне радње, укључујући и свечану декорацију града, свечану седницу, верску службу, свечани пријем код краља, пригодна предавања у школама, представе у Народној позоришту.

Тако конципирана, служила је као још један од снажних подстицаја у изградњи препознатљивог визуелног идентитета не само престонице већ у првом реду државе и нове владајуће династије Карађорђевић. У том контексту, подсећањем на до-

гађаје и личности Првог српског устанка давао се историјски и државнополитички легитимитет новом владару, потомку војда Карађорђа и подизао његов углед како на унутрашњем тако и на спољнополитичком плану.

*

Дан ослобођења Београда 1806. године, као изузетан војни и политички моменат Првог српског устанка, један је од ретких догађаја који је имао нарочитог одјека како у усменом приповедању тако и у различитим медијима током 19. века.

Већ за време Првог устанка, у част ослобођења Београда био је подигнут на Врачару Крст Светог Андреја Првозваног, као симбол верске и националне победе.⁶³ Политичке и друштвено-економске прилике након стицања аутономије 1830. године створиле су услове за слободно подизање оваквих спомен-обележја. Тако су у знак сећања на дан када је ослобођена српска нововековна престоница у форми крста били подигнути у Београду – Возаревићев крст 1847. године, 1848. године *Споменик ослободиоцима Београда 1806. године* на Крагујевачком друму, децембра 1862. године крст на Малој пијаци у Савамали.⁶⁴

Споменик ослободиоцима Београда 1806. године подигнут је 1848. године, за време владавине кнеза Александра Карађорђевића, у оквиру меморијалне целине формиране већ током борби 1806. године. Реч је о војничком гробљу на којем су сахрањени устаници изгинули и помрли током освајања Београда.⁶⁵ Споменик је био једно од првих јавних спомен-обележја, званични државни војни меморијал подигнут у част ослободилаца не само Београда већ и Србије.⁶⁶ Одавањем почаст свим борцима, евоцирањем сећања на велику победу у Првом српском устанку, кнез Александар Карађорђевић је, у исто време, овим спомен-обележјем, иако не директно, јавно рехабилитовао свога оца војда Карађорђа.

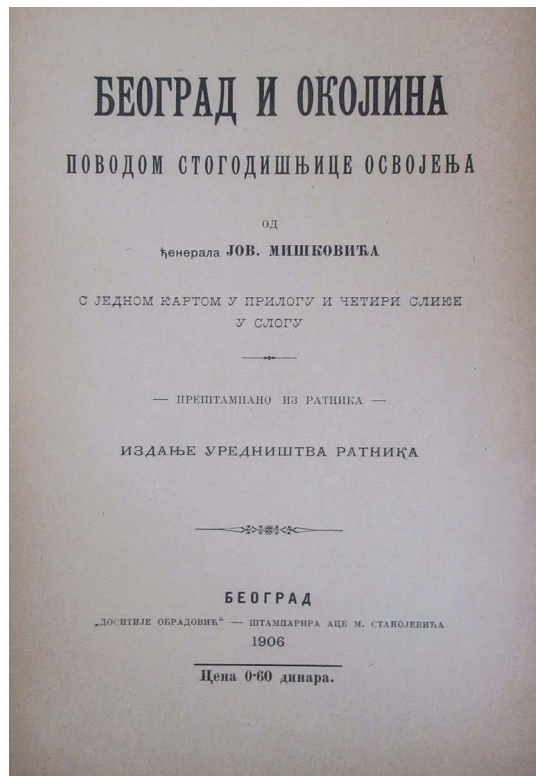
У 19. веку настају неке од најпознатијих ликовних представа овог догађаја, по којима је до данас остао визуелно препознатљив. Реч је о слици Катарине Ивановић Узун Мирко или *Освајање Београда 1806. године* из 1873. године;⁶⁷ портрету Васе Чарапића, како *ипред смрти јуриша изме-*

ђу Стамбол и Вигин кайије Стеве Тодоровића, рађеном у време обележавања педесетогодишњице ослобођења Београда;⁶⁸ акварелу Анастаса Јовановића *Смрти Васе Чарайића на Стамбол кайији*, насталом око 1860. године;⁶⁹ као и портретима истакнутијих устаника, учесника у борбама за ослобођење Београда, које је Урош Кнежевић насликао за галерију кнеза Александра Карађорђевића током шесте деценије 19. века.⁷⁰

Већу медијску промоцију Дан ослобођења Београда 1806. године и личности које су у њему учествовале добијају захваљујући штампаним медијима, илустрацијама у књигама, часописима, као и изради дописних карата. Њихова масовнија продукција настала напретком штампарске технике учинила их је у датим околностима и моћним средствима пропаганде.⁷¹ Неки од примера су: дела Константина Н. Ненадовића, *Животи и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа, врховног војда, ослободиоца и владара Србије и животи његових војвода и јунака*, као градиво за српску историју од године 1804. до 1813. и надаље, и споменица *Знаменисти Срби XIX века* Андре Гавриловића.

Двотомно дело Константина Н. Ненадовића *Животи и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа, врховног војда, ослободиоца и владара Србије и животи његових војвода и јунака*, као градиво за српску историју од године 1804. до 1813. и надаље, објављено у Бечу 1883. и 1884. године, настало је као одговор на бројне текстове који су се у Србији објављивали против династије Карађорђевић и њеног родоначелника, првенствено подсећањем на његово напуштање Србије са сломом Устанка 1813. године. Уз другу књигу, 1884. године објављен је и албум с репродукованим литографијама *Сликарник слика великог Ђорђа Петровића Карађорђа, српског војда, ослободиоца и ћесара Србије и слика његових војвода и јунака*.⁷²

У првој књизи објављеној 1883. године, налази се 14 илустрованих прилога међу којима и *Кара-Ђорђево освојење Београда. На светој ирвозваној Андреју 30. нојембра 1806. године*.⁷³ На њој је приказана панорама Београда са означеним деловима вароши као и распоредом српске и турске војске у

Сл. 1. Сејарии Београд и околина, поводом стогодишњице освојења генерала Јована Мишковића (извор: Мишковић 1906)

борбама 1806. године.⁷⁴ У опису Београда који прати илустрацију наводи се да лежи на једном каменитом узвишењу где се Сава у Дунав улива, опасан великим шанцем који је 1780. године ископао аустријски генерал Лаудон.⁷⁵

На илустрацији је приказано кретање српске војске са Карађорђем у опсади Београда из правца шанца.⁷⁶ Словима су били означени положаји устаника као и правци кретања – *Батерије Србске: а) на Таши-Мајдану; б) и в) на Врачару; г) у Савамали; д) у Ади преко Дунава према доњем Граду. – Јуриша на Београд: 1 Кара-Ђорђе на Сава-Кайију ујада први у Варош и иде Цркви. 2. Кнез Сима Марковић на Варош-Кайију. 3 Војвода Васа Чарapiић по ниже Стамбол-Кайије. 4 Војвода Станоје Главаш на Видин-Кайију. Срба 20.000 са 24 топиа Турака до 16.000 са 280. топова.* Илустрацију опсаде и ослобођења Београда прати текстуални приказ догађаја од почетка бомбардовања 22. новембра / 4. децембра 1806. године,

освајања на Дан Светог Андреја 30. новембра / 12. децембра и погибије Васа Чарapiића пред Стамбол каппијом, као и догађаја до 23. фебруара / 7. марта 1807. године и одласка Сулејман-паше из Доњег града.⁷⁷

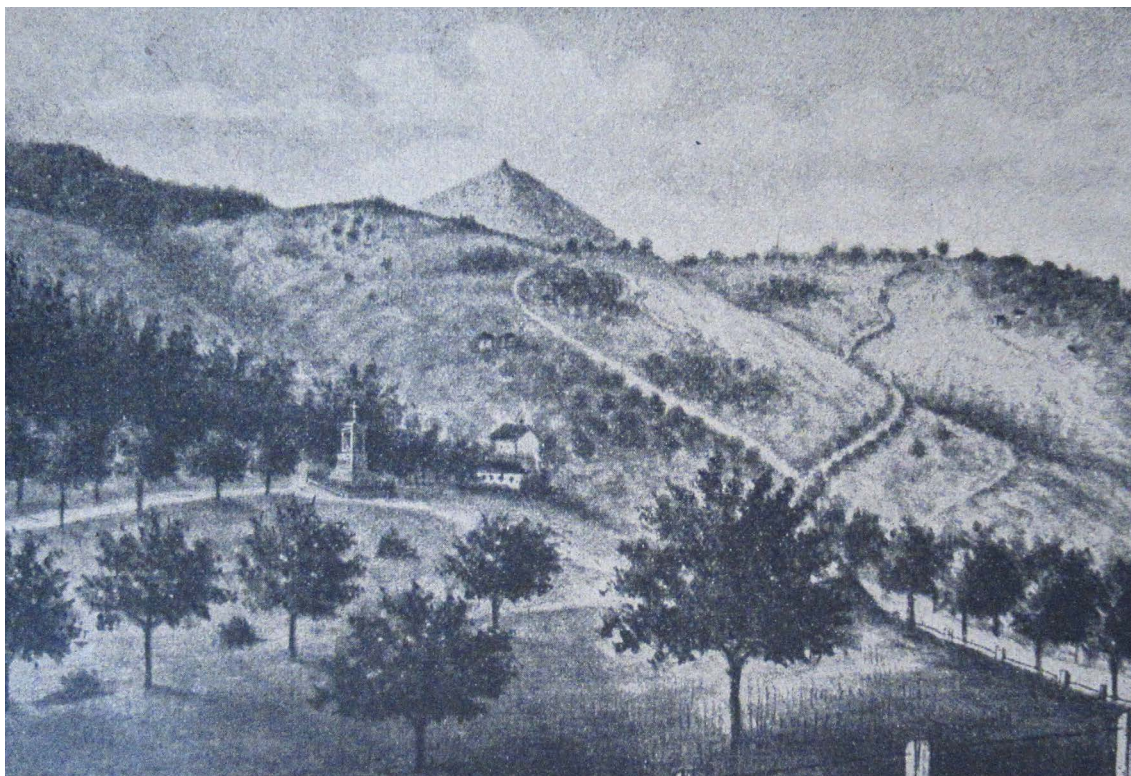
Крајем 19. и почетком 20. века, књижевник Андра Гавриловић започиње рад на, за то време, капиталном илустрованом издању споменице *Знаменисти Срби XIX века*, коју су чиниле три луксузно опремљене књиге.⁷⁸ У њима су презентоване биографије 216 знаменитих личности из свих крајева које је насељавао српски живаљ, са сликама које представљају репродукције њихових портрета.⁷⁹ Од 216 личности различитих професија представљене су и личности које су обележиле период Првог српског устанка. Тако су се у првој књизи, објављеној 1901. године, међу 72 личности нашле биографије и слике и учесника борбе за ослобођење Београда: Карађорђа Петровића, Луке Лазаревића, Миленка Стојковића, Јанка Катића, Петра Добрњца, проте Матеје Ненадовића, Васа Чарapiића, Станоја Главаша, Петра Јокића, Узун Мирка Апостоловића, Младена Миловановића, Симе Марковића.⁸⁰

*

Како се представом ослобођења Београда 1806. године, као и њених учесника, с временом бави све мање аутора, тако она у првим деценијама 20. века остаје визуелно препознатљива на основу дела настајалих током 19. века. У таквим околностима престоница дочекује и годину свог великог јубилеја, без било каквог капиталног архитектонског, сликарског, вајарског или дела примењене уметности.

Изостанак продукције ових дела могао би се тумачити као одраз државно-политичких прилика, односно малог буџета као последице свођења прославе са државног на ниво града. И поред тога, у представљању значаја и начина на који је престоница прославила свој јубилеј, велики допринос су дали штампани медији. Као посредници у комуникацији, преношењу и меморисању идеја и порука, они су имали једну од кључних улога у промоцијама и креирању јавног мњења.⁸¹

За разлику од богате издавачке делатности током прославе стогодишњице Првог српског устанка 1904. године, она је 1906. године поводом јуби-

Сл. 2. Околина Београда са сџомеником, илустрација из сепарата генерала Јована Мишковића, 'Београд и околина, њоводом сџоодишњице освојења' (извор: Мишковић 1906: 35)

леја Дана ослобођења престонице била сведена на новинске извештаје.

Уз новинске чланке у *Београдским ошџиинским новинама*, *Малом журналу*, *Полиџици*, *Правди*, као и листовима на српском језику у иностранству, једно од ретких штампаних дела био је чланак-расправа генерала Јована Мишковића, *Београд и околина њоводом сџоодишњице освојења*, најпре објављен у часопису *Раџник*, а потом и као сепарат.⁸²

У прилог његовом објављивању, уредништво часописа *Раџник*, како се наводи у предговору, истиче значај чланка за упознавање тока борбе и бојева око освајања града и тврђаве *џвердој Дарол-Дихада* (*куће раџова за веру*). У исто време, он је и подсетник на херојске подвиге Карађорђа и његових великих и малих војвода који су предводили српске устанике, попут Узун Мирка, Конде, Васе Чарапића, кнеза Симе, Милосава Чамџије као и свих других знаних и незнаних бораца.⁸³

Објављени сепарат имао је два дела. У првом делу, после Предговора уредништва часописа *Раџник*, следе поглавља: *Историја*, *Називи*, *Први сукоб*, *Прво заџварање*, *Примирје*, *Сукоби 1806*, *Ојсада*, *Заузеће града*, *Сџоменик* и *Авала*. У другом делу, насловљеном са *Слике*, дата су четири илустрована прилога: *Сџоменик*, *Околина Београда са сџомеником*, *План града Авале* и *Град на Авали*. Посебан додатак је *Карџа околине Београда* (освајања српске војске у новембру и децембру 1806. године).

Мишковићев текст, у сведеним цртама, требало је да предочи важност Дана ослобођења Београда 1806. године, после 380 година под османском влашћу, за формирање и развој нововековне српске државе. Полазна чињеница је изузетан геостратешки положај града, на шта указује кратким хронолошким прегледом његовог освајања од најранијег периода, тристоте године пре Христа, па до 1867. године, а чија је једна од последица била и проме-

на његовог имена током историје. Пре описа борбе за ослобођење Београда 1806. године, укратко је дат ток дешавања која су јој претходили, почев од збора у Орашцу 1804. године, преко сукоба с Турцима и позиционирања устаника надомак Београда средином 1805. године.⁸⁴ У поглављима *Ојсага* и *Заузеће њрада*, пратећи хронолошки след догађаја почев од јануара 1806. године, описани су догађаји и личности који су довели до коначног протеривања Турака и уласка устаника у Горњи град 23. фебруара / 7. марта 1807. године.⁸⁵ Мишковић се, поред различитих студија и чланака, као историографским извором користио и сећањима самих учесника борби за ослобођење Београда које су они оставили у мемоарима, попут Петра Јокића, проте Матеје Ненадовића, Анте Протића, Узун Мирка, али и оних забележених на терену по казивању сведока. Значај овог чланка су и илустровани прилози. На две илустрације приказан је споменик подигнут на месту где су сахрањени изгинули устаници у борби за ослобођење Београд 1806. године. Једна илустрација је фотографија споменика, док је на другој цртеж предела, за сада непознатог аутора, који се пружа све до планине Авале, с лоцираним спомеником *поређ крају-јевачкој насипа, иде је до 1806. године био Карађорђевићан и иде су сахрањени сви српски устаници изгинули у борбама за ослобођење Београда*.⁸⁶ У поглављу *Споменик*, уз његов опис наведено је да га је 1848. године подигао Карађорђевић син, кнез Александар Карађорђевић, као и да је поправљен и ограђен о трошку краља Александра Обреновића, с обзиром да је с временом дошло до његове девастације.⁸⁷ Такође, поменуто је и да се гроб војводе Васе Чарапића, смртно страдалог на Стамбол капији, налази с леве стране цркве манастира Раковица и да је био обележен спомеником од камена пешчара на којем се једва могао ишчитати епитаф.⁸⁸ Други илустровани прилози су топографска карта града Авале (Жрнов) и његова фотографија.

Као посебан додаток, на крају сепарата је топографска карта на којој је био приказан распоред устаничке војске и правци њеног деловања током борби за ослобођење града. Карта је за потребе штампе израђена у размери 1 : 50 000. Топо-

графска основа узета је са карте Генералштаба са ондашњим називима и називима из 1804. године. Варош, тврђава и утврђења Евгенија Савојског и Лаудана преузети су са карте из 1789. године.⁸⁹ Варошки бедеми са капијама – Сава, Варош, Видин и Стамбол – нацртани су са плана из 1865. године. Распоред српских устаника је навођен по сећањима сведока, а оних из 1804. године по нацрту мајора Митесера. На карти је приказано како су се њихови положаји мењали од 1804. па до коначног ослобођења града 1806/1807.⁹⁰

Чланак генерала Јована Мишковића, приређен и објављен као сепарат, био је уједно и једина публикација историографског карактера објављена у спомен јубилеја престонице 1906. године.

*

Спомен-дан у култури сећања једне нације имао је велику и значајну улогу. Подсећањем на догађаје и личности које су га обележиле креирао се и пропагирао национални, државни и династички идентитет и интерес. Као институционализовани датуми, они су били смерница чега, када и на који начин се сећамо. Прослава организована у Београду 30. новембра / 13. децембра 1906. године поводом стогодишњице Дана ослобођења престонице у Првом српском устанку, иако сведена на ниво прославе локалне заједнице, као последица актуелног политичког тренутка, била је добар показатељ улоге коју је спомен-дан као пропагандно средство имао у промовисању династичких и државних интереса. И поред форме скромнијег ефемерног спектакла уз изостанак архитектонских, уметничких и дела визуелне културе, у промоцији јубилеја највећи допринос дали су штампани медији. Начин на који су јавности успели да представе значај Дана ослобођења престонице имао је велику улогу у неговању континуираног колективног сећања заједнице на сам догађај и људе који су га обележили.

Др Анита В. Марковић

историчар уметности

Регионални завод за заштиту
споменика културе Смедерево

anita.marconni@gmail.com

НАПОМЕНЕ:

- 1] Тимотијевић 2002: 69–77; Митерауер 2003: 25–26.
- 2] Gal 2019: 2.
- 3] Speth 2019: 2.
- 4] Митерауер 2003: 38–39.
- 5] *Истии*: 14, 38–58.
- 6] Kuljić 2006: 172–173.
- 7] Đorđević 1997: 5; Kuljić 2006: 172–179; Асман 2011: 299.
- 8] У неким случајевима, с већим придавањем важности прослављању светаца којима су ти дани били посвећени, историјска свест се полако губила. Митерауер 2003: 14; Тимотијевић 2004: 10.
- 9] Тимотијевић 2002: 70–71.
- 10] Арсенијевић 1988: 223; Веселиновић 1957: 196–197; Тимотијевић 2002: 70–71.
- 11] Милутиновић Сараиља 1826: 109–127; Ђурић и други 1980: 215–218; 279–282; Љушић 2005: 162–163.
- 12] Дан Светог Андреја Првозваног обележава се 30. новембра по старом календару. Како је разлика између старог, јулијанског, и новог, грегоријанског календара у 19. веку била 12 дана, а од 20. века 13 дана, тако се и његов датум померао. У 19. веку дан Светог Андреја Првозваног по новом календару обележавао се 12, а од 20. века 13. децембра.
- 13] Ивић 1938: 168, 241–242; Милутиновић 1826: 123; Тимотијевић 2002: 70–71.
- 14] Тимотијевић 2012: 63, 121.
- 15] Kuljić 2006: 173.
- 16] *Истии*.
- 17] Гавриловић М. 2019: 293–300.
- 18] Тимотијевић 2004: 26; Љушић 2008: 107.
- 19] *Календаръ са шемајизмомъ Књажесѣтва Србије за ѿдину 1861*.
- 20] Тимотијевић 2004: 10. О освајању Београда 1806: Милутиновић Сараиља 1826: 109–127; Ђурић и други 1980: 215–218; 279–282; Љушић 2005: 162–163.
- 21] Арсенијевић 1988: 223.
- 22] Према Веселиновићу 1957: 197, нап. 8.
- 23] Мишковић 1906: 28.
- 24] *Србске новине* 1/13. децембра 1856: 1093.
- 25] Тимотијевић 2004: 29.
- 26] *Календар са шемајизмом Књажесѣтва Србије за ѿдину 1878*; исто за годину 1879; Тимотијевић 2004: 26.
- 27] Живојиновић 2009: 360.
- 28] ДАС-МПс, Ф 4, бр. 37 /904.
- 29] Burke 2010: 106; Asman J. 2011: 108–130.
- 30] Борозан 2021.
- 31] Марковић 2024.
- 32] Asman 2018: 104.
- 33] *Полиѣика*, 28. децембар 1904 / 10. јануар 1905: 2.
- 34] *Правда*, 19. новембар / 2. децембар 1906: 2.
- 35] Веселиновић 1957: 199.
- 36] *Мали журнал*, 29. новембар / 12. децембар 1906: 1–2.
- 37] *Истии*, 18. новембар / 5. децембар 1906: 2.
- 38] Веселиновић 1957: 201.
- 39] *Мали журнал*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 2.
- 40] *Истии*, 1/14. децембар децембар 1906: 1.
- 41] *Истии*.
- 42] *Полиѣика*, 30. новембар / 13. децембар, 1906: 2; *Мали журнал*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 2.
- 43] *Истии*.
- 44] Као и Карађорђевићи, тако су и Обреновићи настојали да активностима које се односе на обележавање сећања на догађаје и личности везане за ослобођење Београда у Првом српском устанку дају династичку ноту. Једна од тих активности била је и давање имена београдским улицама по јунацима борбе за ослобођење Београда. Тако су 1872. године своје улице добили Конда, Васа Чарапић, Узун Мирко. Поред одавања почастии давањем назива, улице постају места сећања која су имала улогу у подстицању националне свести. Веселиновић 1957: 198; Стојановић 2020: 81.
- 45] Веселиновић 1957: 202.
- 46] *Мали журнал*, 1/14. децембар 1906: 1.
- 47] *Истии*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 2.
- 48] *Полиѣика*, 1/14. децембар 1906: 2.
- 49] *Мали журнал*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 2.
- 50] У току дана одиграна је бесплатна представа за народ под називом *Задужбина слика из срѣске ѣрошлосѣии* у пет чинова с певањем, коју је по мотивима народне песме *Зидане Раванице* написао Милорад П. Шапчанин, док је музику компоновао Даворин Јенко. Увече се давала представа *Тодор од Сѣјалаћа*, трагедија у пет чинова, Милоша Светића. Веселиновић 1957: 202.
- 51] *Срѣске новине*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 1.
- 52] *Истии*.
- 53] *Полиѣика*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 1–3; 1/14. децембар 1906: 3.
- 54] *Мали журнал*, 24. новембар / 7. децембар 1906: 2; 29. новембар / 12. децембар 1906: 2; 30. новембар / 13. децембар 1906: 1.
- 55] *Правда*, 21. новембар / 4. децембар 1906: 1.
- 56] *Истии*.
- 57] *Истии*.
- 58] *Истии*.
- 59] *Истии*, 18. новембар / 1. децембар 1906: 2.
- 60] *Истии*, 19. новембар / 2. децембар 1906: 2.
- 61] Макуљевић 2006: 179, 181–205; Борозан 2021а: 379–383.
- 62] Љушић 2008: 253–255.
- 63] Ђурић и др. 1980: 306.
- 64] *Истии*; Љушић 2005: 386; *Србске новине*, 18/30. март 1847: 86; Макуљевић 2006: 292; Шуваревић 1933: 590–593; Павловић 1980: 233.

- 65] Тимотијевић 2004: 9–34; Сибиновић 2017.
- 66] Тимотијевић 2004: 19.
- 67] Кусовац и Михаиловић 1984: 33; Тимотијевић и Михаиловић 2004: 36.
- 68] Кусовац и др. 2002: 254.
- 69] Борозан 2017: 230–232.
- 70] Васић 1975.
- 71] Борозан 2021б: 253.
- 72] Сва дела изашла су у издању штампарије Јохана Н. Вернаја у Бечу [Johann N. Verney], док је илустрације радила фирма литографа и штампара Шипека и Штајнхарта [Lith. u. Druck Schipek & Steinhardt, Wien, V Spengergasse 23].
- 73] Ненадовић 1883: 161–168.
- 74] *I Доњи, II Горњи град, III Калемејдан, IV Варош, V Шанац око Београда с палисадом утврђен, VI Принца Евџенија и Лаудона шанац Врачаром од Саве до Дунава*. Ненадовић 1883: 161–168.
- 75] *Од Саве до Дунава варош је била сивоља ојасана, на удаљености од 2000 метара од тврђаве, јаким шанцем чија је дебљина у основи била 10–12 метара, а висина ирудобрана, почевши најбољом од берме 6 метара, а од берме и ивице ескарпе ров је био дубок за 4 м, дакле сва висина шанца је износила преко 12 м. Ширина рова од ескарпе до контроекскарпе је била 6 метара. Са унутрашње стране шанаца од ирсобрана имао је банкеће скоро за 2 метра. По банкећи уз сам ирсобран била су укојани један до другој хрстивој дебели од 40–45 цм у иречнику-палисади који су на врху били заострени. Кроз ње палисаде свуда су били отвори за пушке. Палисаде су од ирудобрана били виши за 1 метар иако да се са банкеће иза ирудобрана могло лако пуцају. На свим савијајућим странама и уловима шанаца подишнуће су биле линије са таблама и ирсеченим појарницама које су кошевима утврђене за 1, 2 до 8 тојова на које су тојови били постављени. Најважнијих за више тојова било је 7. Код Саве испод Сава кайије према Сави на брду и испод Варош кайије, између Варош кайије и Стамбол кайије јужно Теразијама била је највећа са 8 тојова. Између Стам-*

бол и Видин кайије две, испод Видин кайије на улуу шанца ка истоку била је велика са 8 тојова, одакле до града 6 мањих. На уловима иде су били тојови налазили су се подземни мајацини за муницију. Тај тојас шанца био је дуго одбрана вароши Београда и Града. Испред тврђаве била је варош, а између тврђаве и вароши око 800–1000 метара у дужини ирсобран који је назван Калемејдан. Ван шанца до Врачара било је још тоје. У варош се улазило кроз 6 кайија које су биле на шанцу. Са западне стране на 25 м од реке Саве кроз Сава кайију (Бањалучку, Шабачку или Су кайију како је још називана), Варош кайију са јужне, Стамбол кайију са југоисточне, Видин кайију са источне, Балук кайију (рибарску) и Кале кайију (градску) са северне дунавске стране. Кайије су биле зидане од тврдог материјала са сводовима и казаметима за смештај војника. У казаметима кайија било је ипрореза за пушке и тојове, док је са обе стране кайија био постављен један или пар тојова. Исто: 161–163.

- 76] Исто.
- 77] Исто: 163–168.
- 78] Гавриловић А. 1901, 1903, 1904.
- 79] Сви илустровани прилози рађени су у Бечу код Ј. Левија, у тзв. немрежастом маниру, што је утицало на то да је отисак сличан фотографији. Нова Искра, 1/14. јул, 1901: 224.
- 80] Гавриловић А. 1901.
- 81] Борозан 2021б: 253; Пераћ 2009.
- 82] Мишковић 1906.
- 83] Исто.
- 84] Исто: 19.
- 85] Исто: 34.
- 86] Исто: 38.
- 87] Исто.
- 88] Исто: 41.
- 89] Исто: 14.
- 90] Исто.

ЛИТЕРАТУРА:

- Арсенијевић, Л.** (1988), *Историја српској устанка*, књига I, Београд: Просвета.
- Asman, A.** (2011), *Duga senka prošlosti*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Asman, A.** (2018), *Oblici zaborava*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Asman, J.** (2011), *Kultura pamćenja*, Beograd: Prosveta.
- Београд 15. марта, *Српске новине*, 18/30. март 1847: 86.
- Борозан, И.** (2017), *Анастас Јовановић и уметност у доба медијској бума средином 19. века*, у: Идентитети и медији : уметност Анастаса Јовановића и његово доба, ур. И. Борозан и И. Ванушић, Београд: Музеј града Београда; Нови Сад: Матица српска: 217–273.
- Борозан, И.** (2021а и 2021б), *Слика и моћ* : представе владара у српској визуелној култури XIX и почетком XX века, књ. 1–2, Нови Сад: Галерија Матице српске, Матица српска.
- Burke, P.** (2010), *Co-memorations. Performing the past*, in: K. Tilman, F. van Vree and J. Winter (eds.), *Performing the Past, Memory, History, and Identity in Modern Europe*, Amsterdam: University Press: 105–118.
- Васић, П.** (1975), *Урош Кнежевић*, Опово: Галерија Јован Поповић.
- Веселиновић, Р. Л.** (1957), *Прославе годишнице ослобођења Београда од Турака од времена Првог устанка до данас, Годишњак Музеја града Београда IV* (Београд): 197–206.
- Вукићевић, М.** (1907), *Карађорђе*, књига прва, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Гавриловић А.** (1901), *Знаменији Срби XIX века*, I, Загреб: Наклада и штампа Српске штампарије.
- Гавриловић А.** (1903), *Знаменији Срби XIX века*, II, Загреб: Наклада и штампа Српске штампарије.

- Гавриловић А.** (1904), *Знамениџи Срби XIX века*, III, Загреб: Наклада и штампа Српске штампарије.
- Гавриловић М.** (2019), *Милош Обреновић*, књ. 3, Ниш: Талија издаваштво.
- Gal, A.** (may 2019), National Days, National Identity, and Collective Memory: Exploring the Impact of Holocaust Day in Israel, *Political Psychology*, Vol. 40, No. 6: 1391–1406, [online] available through: <https://www.jstor.org/stable/45223198> [27. 6. 2020]
- Два стечаја, *Правда*, 19. новембар/2. децембар 1906: 2.
- Diers, M.** (1997), *Schlagbilder : Zur politischen Ikonographie der Gegenwart*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch.
- Данашња прослава, *Полиџика*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 2.
- Дневне вести, *Мали журнал*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 2.
- Ђорђевић, Ј.** (1997), *Političke svetkovine i rituali*, Beograd: Dosije.
- Ђурић, Ј., Пантелић, Г., Јокић, П., Протић, А.** (1980), *Казивања о Српском устанку 1804*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Живојиновић, Д.** (2009), *Краљ Пејтар I Карађорђевић, у оцабини 1903–1914. године*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Календар са шемаџизмомъ Књажесџива Србије за годину 1861.*
- Календар са шемаџизмом Књажесџива Србије за годину 1878.*
- Календар са шемаџизмом Књажесџива Србије за годину 1879.*
- Камен темељац, *Правда*, 18. новембар / 1. децембар 1906: 2.
- Кулџић, Т.** (2006), *Kultura sećanja*, Beograd: Ђigoja štampa.
- Кусовац, Н. и Михаиловић Р.** (1984), *Кашарина Ивановић (1811–1882)*, Београд: Српска академија наука и уметности; Опово : Симбол.
- Љушић Р.** (2005), *Вожд Карађорђе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Љушић, Р.** (2008), *Српска државност 19. века*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Макуљевић, Н.** (2003), Ефемерни спектакл у мултикултуралном Београду: Повратак Вучића и Петронијевића у Србију, *Београд у делима европских џуџоџисаца*, Београд: Балканолошки институт САНУ, посебна издања 80: 169–185.
- Макуљевић, Н.** (2006), *Уметност и национална идеја у XIX веку*, Београд: Завод за уџбенике.
- Марковић, А.** (2022), *Први српски устанак у уметност и визуелној кулџури Кнежевине/Краљевине Србије (1842–1918)*, докторска дисертација, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Марковић, А.** (2023), Спомен-обележја Првог српског устанка и њихова улога у изградњи националног и династичког идентитета (1842–1903), *Саџишџења LV* (Београд): 135–164.
- Марковић, А.** (2024), Јавне свечаности у служби изградње националног, државног и династичког идентитета, прослава јубилеја, стогодишњице од почетка Првог српског устанка, у Београду 1904. године, *Наслеђе XXV* (Београд): 59–81.
- Maurer, M.** (Aug., 1991), Feste und Feiern als historischer Forschungsgegenstand, *Historische Zeitschrift*, Bd. 253, H. 1: 101–130.
- Maurer, M.** (2010), *Verfehltе Geburtstage und verpatzte Feste, Zeitkultur in den 'Wahlverwandtschaften'*, in: Goethes 'Wahlverwandtschaften', Werk und Forschung, ed. Helmut Hühn, Berlin : New York: De Gruyter.
- Милутиновић Сараџлиа, С.** (1826), Гуриш на Београд, у: *Србианка*, част втора, Липисца: Књигопечатни Брајткопфа и Хертела: 109–114.
- Митерауер, М.** (2003), *Миленијуми и грује јубиларне године*, Београд: Удружење за друштвену историју.
- Мишковић, Ј.** (1906), *Београд и околина, џоводом сџогодишњице освојења*, с једном картом у прилогу и четири слике у слогу, прештампано из *Раџника*, Београд: Уредништво „Ратника“.
- Ненадовић, К. Н.** (1883), *Живџи и дела великоџ Ђорђа Пејтровића Кара-Ђорђа, Врховноџ Вожда, ослобџоџица и Владара Србије и живџи њеџови Војвода и јунака* : Као градиво за Српску Историју од године 1804 до 1813 и на даље, Књига I, Беч: Штампарија Јована Н. Вернаја.
- Нова Искра*, 1/14. јул, 1901: 224.
- Општинске вести, Почетак прославе стогодишњице Српског устанка, *Београдске џиштинске новине* : службени лист Општине београдске од 11/24. јануара 1904: 6.
- Пераћ, Ј.** (2009), *Разџледнице у Србији 1895–1914*, Београд: Музеј примењене уметности.
- Пре сто година, *Мали журнал*, 24. новембар / 7. децембар 1906: 2.
- Пре сто година, *Мали журнал*, 29. новембар /12. децембар 1906: 2.
- Прослава стогодишњице, *Мали журнал*, 1/14. децембар 1906:1.
- Са прославе, *Полиџика*, 1/14. децембар 1906: 2.
- Св. Андрија народни празник, *Полиџика*, 28. децембар 1904. / 28. јануар 1905: 2.
- Сибиновић, А.** (2017), *Сџоменик и џробље ослобџоџилаца Београда 1806. године*, Београд: ЗЗСКГБ.
- Speth, R.** (2000), *Nation und Revolution, Politische Mythen im 19. Jahrhundert*, Wiesbaden: Springer Fachmedien GmbH, (online) available through: <https://link.springer.com/book/10.1057/9780230283046#toc> [29. 12. 2022]
- Стогодишња прослава, *Мали журнал*, 29. новембар / 12. децембар 1906: 1–2.
- Стогодишња прослава, *Мали журнал* 30. новембар / 13. децембар 1906: 1.

Стогодишњица Београда, *Мали журнал*, 18. новембар /1. децембар 1906: 2.

Стојановић, Д. (2020), *Калдрма и асфалт, урбанизација и европеизација Београда 1890–1914*, Београд: Удружење за друштвену историју.

Тимотијевић, М. (1988), Efemerni spektakli za vreme vladavine kneza Miloša i Mihaila Obrenovića, *Peristil* 31 (Zagreb): 305–312.

Тимотијевић, М. (2002), О произвођењу једног националног празника: Спомен дан палим у борбама за отаџбину, *Годишњак за друштвену историју* IX, св. 1–3 (Београд): 69–77.

Тимотијевић, М. (2004), Меморијал ослободиоцима Београда 1806, *Наслеђе* V (Београд): 9–33.

Тимотијевић, М. (2008), Јубилеј као колективна репрезентација: Прослава 50-годишњице Таковског устанка у Топчидеру 1865. године / *Jubilee as Collective Representation: The Celebration of the Fiftieth Anniversary of the Takovo Aprising in Topčider 1865*), *Наслеђе* XI (Београд): 9–49.

Тимотијевић, М. (2012), *Таковски устанак – Српске Цвеице, о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичној иолиитици званичне репрезентативне културе*, Београд: Историјски музеј Србије : Универзитет у Београду Филозофски факултет.

Тимотијевић, М. и Михаиловић, Р. (2004), *Кашарина Ивановић*, Београд: Тору.

Треба ли прослављати Дан првог „освојења“ Београда, *Правда*, 21. новембра / 4. децембар 1906: 1.

Уредба о заставама наше војске, *Српске новине*, 30. новембар / 13. децембар 1906: 1.

Шуваревић, С. (1933), Крст као споменик победе, Прилози за историју града, *Београдске ојштинске новине* 9 (Београд): 590–593.

ИЗВОРИ:

ДАС-МПс, Ф 4, бр. 37 /904.

Summary: ANITA MARKOVIĆ

THE 1906 CELEBRATIONS OF THE CENTENARY OF THE LIBERATION OF BELGRADE DURING THE FIRST SERBIAN UPRISING

Memorial days, as public events, constitute an important segment of a nation's culture of remembrance. They often take the form of an official state or national holiday during which a nation celebrates or commemorates a significant event or figure from its past through various rites and acts. As national celebrations, they are often grounded in pre-determined protocols, the functions of which are to mobilize, stimulate emotions, or enable more effective social messaging within the community, by evoking a sense of belonging, respect and gratitude.

One of the first memorial days established in the modern Serbian state was dedicated to the day of the liberation of Belgrade during the First Serbian Uprising, on 30 November 1806. This is indicated by written sources, which state that on St. Andrew's Day, i.e. 30 November, 1807, the first anniversary of the liberation of Belgrade was celebrated, organized as an event with a clear national-religious character. By the very fact that it also fell on a church holiday, its celebration held a special place in the culture of remembrance of the Principality, and subsequently the Kingdom of Serbia. As a reflection of the state and political circumstances in the country, primarily the changing of dynasties, during the 19th and first decade of the 20th century, this memorial day, established as a national holiday, often bore a dual purpose.

The celebration organized in Belgrade on 30 November 1906, on the occasion of the centennial of its liberation during the First Serbian

List of Figures

Fig. 1 Pamphlet *Belgrade and its surroundings, on the occasion of the centenary of the conquest* by General Jovan Mišković

Source: Mišković, J. (1906), *Belgrade and its surroundings, on the occasion of the centenary of the conquest*, with one map in the appendix and four accompanying images, reprinted from *Ratnik*, Belgrade: Editorial office of Ratnik.

Fig. 2 Belgrade environs with monument, illustration from the pamphlet *Belgrade and its surroundings, on the occasion of the centenary of the conquest* by General Jovan Mišković

Source: Mišković, J. (1906), *Belgrade and its surroundings, on the occasion of the centenary of the conquest*, with one map in the appendix and four accompanying images, reprinted from *Ratnik*, Belgrade: Editorial office of Ratnik, 35.

Uprising, although reduced to the level of a local community celebration as a consequence of the political situation of the time, was a good indicator of the role that the commemoration of the day played as a propaganda tool in promoting dynastic and state interests. Despite taking the form of a more modest ephemeral spectacle, with a notable absence of architectural, artistic and visual cultural works, a significant contribution to the promotion of the anniversary was made by the printed media. The way(s) in which it managed to present the significance of the day of the capital's liberation to the public played a major role in nurturing the community's continued collective memory of the event itself and those involved in it.

Dr. Anita V. Marković

Art Historian

Regional Institute for the Protection

of Monuments of Culture, Smederevo

anita.marconni@gmail.com